

CÂTEVA VASE DE CULT DE LA SCÂNTEIA- DEALUL BODEȘTI/LA NUCI (JUD. IAȘI)

Cornelia-Magda Lazarovici*

*Dedicat lui Gheorghe Lazarovici,
pentru contribuția sa la preistoria României și nu numai!*

Cuvinte cheie: Scânteia-Dealul Bodești/La Nuci, Cucuteni A, vase de cult, tip horă, kernos, rhyton
Keywords: Scânteia-Dealul Bodești/La Nuci, Cucuteni A, cultic pots, hora type, kernos, rhyton

Cult Vessels from Scânteia-Dealul Bodești/La Nuci (Iași County) (Abstract)

In the present study we present some vessels and fragments of cult vessels (support vessels such as chorus, kernoi, rhyta) discovered at Scânteia, which along with numerous anthropomorphic and zoomorphic idols, as well as other pieces indicate the existence of a main settlement with a cult role.

În cadrul cercetărilor arheologice pe care le-am desfășurat în cadrul așezării Cucuteni A3 de la Scânteia-Dealul Drăghici/La Nuci, în perioada 1985–2005, a fost descoperită o mare cantitate de material ceramic, mai ales pictat (peste 75%), alături de numeroase reprezentări plastice (antropomorfe, zoomorfe) și alte artefacte, care indică o așezare principală cu caracter de cult.

În studiul de față ne vom opri doar asupra unor vase de cult și anume suporturile antropomorfe de tip *horă*, ca și de cele de tip *kernos* și *rhyton*.

Tema dansului în preistorie este acum mai bine cunoscută, datorită preocupărilor mai multor specialiști, care au făcut legături și cu datele etnografice, pentru a înțelege mai bine mentalitatea și psihologia comunităților de acum multe milenii în urmă¹. Astăzi există date care atestă reprezentarea dansului încă din Paleoliticul superior în Europa (Gönnendorf, Germania, scene cu femei tinere dansând în cerc gravate pe plăci de piatră, fără reprezentarea capului²). O altă descoperire datată în PPNB, de la Tell Halula (Siria), reproduce pe o podea pictată reprezentarea unei scene de dans în care sunt reprezentate femei dispuse în diferite grupuri (câte două-patru)³. Ambele situri, Gönnendorf

și Tell Halula, sunt considerate de către Garfinkel ca și centre de cult, iar scenele redată le leagă de riturile de inițiere a tinerelor fete⁴.

Scene de dans care implică reprezentări feminine apar apoi la nivelul Neoliticului și Epocii Cuprului din zona Orientului Apropiat (Mesopotamia, Iran, Anatolia, Cipru, Egipt)⁵. După Garfinkel, începând cu mileniul 6 BC, o dată cu răspândirea *revoluției agricole*, tema dansului este prezentă în numeroase reprezentări din zona Europei de sud-est, acestea depășind scenele din zona inițială⁶.

Nu trebuie să uităm nici scenele de dans din arta rupestră (din diferite perioade), care redau atât personaje feminine cât și masculine prinse în horă, alături de alte simboluri⁷.

Revenind la zona țării noastre, redarea unor personaje feminine în poziție de dans este cunoscută

⁴ Garfinkel 2014, 8; în literatură sunt consemnate și scene cu bărbați dansând, legate de ritualuri de trecere: Peștera Addaura, Sicilia, Epipaleolitic/Mezolitic: Budano 2019; *Dansatoarea* de la Galgenberg, apud Chirica V., Chirica V.-C. 2016, fig. 3/3.

⁵ Garfinkel 2003; 2010, 209.

⁶ Garfinkel 2010, 209. Trebuie să menționăm faptul că o serie de reprezentări menționate de autorul citat indică de fapt alte scene: de exemplu la Scânteia, vasul de cult din Loc. 4 este o scenă tipică a perechii divine, iar pe pythosul de la Trușești este redată acuplarea, în timp ce personajele redată în relief pe vasul de la Gumelnița sunt în poziție de orantă.

⁷ Lazarovici Gh., Lazarovici C.-M. 2015, 36–37, fig. 146–147: Italia, Capo di Ponte, roca 32.

* Institutul de Arheologie Iași, Strada Codrescu nr. 6, Pavilion H, Iași; magdamantu@yahoo.com

¹ Garfinkel 2010 și bibliografia.

² Garfinkel 2014, 6, Fig. 1 apud Bosinski and Fischer 1974.

³ Garfinkel 2014, 6, Fig. 2 apud Molist 1998.

încă de la nivelul Neoliticului, respectiv Vinča B; ne referim la dansatoarea de pe un pithos de mari dimensiuni de la Zorlențu Mare⁸.

În cadrul complexului cultural Precucuteni-Cucuteni – Trypillia sunt cunoscute mai multe vase suport fragmentare de *tip horă*, începând cu Precucuteni II (Larga Jijia; Precucuteni III – Traian-Dealul Fântânilor, Târpești, Luka Vrublevetskaya, Grenovka) și până la sfârșitul fazei Cucuteni A⁹. În faza Cucuteni A-B nu s-au descoperit vase similare, iar din Cucuteni B, apar scene de dans pictate pe diferite vase, în care sunt redată personaje feminine singulare sau grupate: Brânzeni 3 (o singură siluetă sau grupuri de două)¹⁰, Petreni (siluete suprapuse, dans ceresc?)¹¹, Costești 4 (siluete singulare dispuse în metope)¹², Chirileni (grupuri de 9 și 7 siluete feminine)¹³ Cârniceni – *Holm* (o siluetă feminină, la nivel de Horodiștea-Erbiceni)¹⁴.

În legătură cu denumirea acestui tip de recipient, A. Nițu folosea termenul de vase cu suport antropomorf, vase decorate cu figuri umane¹⁵, iar S. Marinescu-Bîlcu, vase suport antropomorfe¹⁶.

Din diferite etape ale fazei Cucuteni A provin cele mai spectaculoase vase de tip *horă*. Este vorba de deja celebrele vase de la Bodești-*Frumușica*¹⁷, Drăgușeni-*Ostrov*¹⁸, Mitoc-*Pârâul lui Istrati*¹⁹, Berești-*Dealul Bulgarului*²⁰. Pe lângă aceste vase, trebuie menționate și piese fragmentare ce au aparținut aceluiași tip, două descoperite la Trușești-*Țuguieța*²¹, alături de alte trei fragmente provenind de la Drăgușeni-*Ostrov*, publicate în monografia sitului, cu un grad mai mare sau mai mic de abstractizare a siluetei feminine văzută din spate²². În aceeași categorie de recipient cu reprezentarea dansului, A. Nițu includea și cele trei statuete de mari dimensiuni de la Trușești-*Țuguieța*, prevăzute cu cupe la partea superioară, pe care plastic le numea cariatide²³.

⁸ Lazarovici Gh., Lazarovici C.-M. 2015, 36, fig. 141; Lazarovici Gh. 2021.

⁹ Nițu 1967; Marinescu-Bîlcu 1974, fig. 1a-b, 1.2, 2a, 3. 2a.

¹⁰ Lazarovici C.-M. 2016, fig. 27/1–2.

¹¹ Lazarovici C.-M. 2016, fig. 24 a-b.

¹² Lazarovici C.-M. 2016, fig. 28, 29/1.

¹³ Lazarovici C.-M. 2016, fig. 25/1–3.

¹⁴ Lazarovici C.-M. 2016, fig. 29/3.

¹⁵ Nițu 1967, 555, referindu-se la recipientele de la Luka-Vrublevețkaia și Trușești (fig. 2/3–4).

¹⁶ Marinescu-Bîlcu 1974, 167.

¹⁷ *Cucuteni 1997*, catalog. nr. 51 și bibliografia.

¹⁸ *Cucuteni 1997*, catalog. nr. 53–54 și bibliografia.

¹⁹ *Cucuteni 2009*, catalog. nr. 68 și bibliografia.

²⁰ *Cucuteni 2009*, catalog. nr. 135 și bibliografia.

²¹ Nițu 1967, fig. 2/3–4.

²² Marinescu-Bîlcu, Bolomey 2000, fig. 170/2–5, 8.

²³ Nițu 1967, 550, fig. 3/2–4.

Toate fragmentele, ca și vasele întregite menționate, păstrează partea mai consistentă a reprezentărilor feminine (zona cuprinsă de la umeri până la genunchi) și sunt văzute din spate, zona fesieră fiind de neconfundat.

A. Nițu a remarcat faptul că siluetele feminine de pe acest tip de vase sunt modelate în tehnica *ronde-bosse*, asemeni statuetelor feminine, ele fiind fixate apoi pe cupa sau baza suportului, având astfel atât funcție tectonică, cât și decorativă²⁴. Numărul siluetele feminine redată diferă de la un vas la altul, iar asupra semnificației acestora vom reveni spre final.

Piesele descoperite la Scânteia-*Dealul Bodești/La Nucii* sunt fragmentare și două provin din gropi (Pl. I.1–2), iar una dintr-o extindere practică lângă L7 (Cas. 8, Pl. I.3).

Ele sunt realizate din pastă semifină și au fost pictate tricrom. Partea exterioară s-a bucurat de toată atenția meșterului olar, în timp ce partea interioară este realizată mai neglijent. Pictura a fost realizată după aplicarea unei angobe alburii/bejului, fiind folosite ca element decorativ benzi și spirale fragmentare. Trebuie să precizăm de asemenea că fragmentul din Gr. 208 a fost și ars secundar (Pl. I.2), care a dus la distrugerea unei părți din partea exterioară a piesei. La piesele din Pl. I.1–2 se poate observa că zona fesieră a fost subliniată, în timp ce la piesa din Pl. I. 3, aceasta este mai aplatizată. Trebuie să arătăm de asemenea că fragmentul din Gr. 63 (Pl. I.1) provine de la un recipient mai înalt, de circa 20/25 cm, având în vedere dimensiunile fragmentului păstrat. Pornind de la morfologia corpului redat, putem considera că fragmentul din Pl. I.1 se aseamănă cu piesele similare de la Trușești-*Țuguieța*²⁵ și cu cele de la Larga Jijia, respectiv Traina-*Dealul Fântânilor*²⁶. Fragmentul din Pl. I.3 de la Scânteia ar putea fi asemănător cu piesa de la Târpești²⁷, cu o steatopigie mai redusă. Conform reconstituirilor realizate de S. Marinescu-Bîlcu²⁸, aceste fragmente provin de la vase suport, de *tip horă*, cu câte 6 reprezentări, întrerupte de spații libere. În ceea ce privește fragmentul din Pl. I.2, acesta s-ar încadra ca și cel din Pl. I.1, în aceeași categorie, de suport înalt, având în vedere și dimensiunile sale.

Se știe că A. Nițu este primul care a făcut legătura între reprezentările plastice antropomorfe din

²⁴ Nițu 1967, 550.

²⁵ Nițu 1967, fig. 2/3–4.

²⁶ Marinescu-Bîlcu 1974: Larga Jijia, fig. 1a; Traian-*Dealul Fântânilor*, fig. 4.

²⁷ Marinescu-Bîlcu 1974, fig. 2.

²⁸ Marinescu-Bîlcu 1974, p. 170, fig. 1–4.

Neolitic și din cultura Cucuteni cu piese similare din zona Orientului Apropiat²⁹. Asupra acestor legături s-au pronunțat ulterior și alți autori³⁰. A. Nițu a încercat și o interpretare a numărului de reprezentări feminine, respectiv 4, 6, pe vasele de acest tip, pornind de asemenea de la reprezentări similare din alte civilizații. Autorul menționat lega reprezentările feminine de Marea Zeiță, iar multiplicarea ei de 4 sau 6 ori era în consens cu conceptul filosofic al cosmologiei cu 4, 6 direcții spațiale, anotimpuri sau cicluri³¹.

Trebuie să subliniem faptul că vasele și fragmentele analizate redau doar siluete feminine prinse în horă, care, așa cum a remarcat Garfinkel pot fi legate de inițierea tinerelor fete³², ce se desfășura probabil pe o perioadă mai lungă și care implica mai multe etape. S. Marinescu-Bîlcu pe de altă parte, lega prezența vaselor suport antropomorfe/de tip *horă* (care implică și un recipient deasupra) de alte practici religioase, legate de oferirea ofrandelor din "*primele roade ale pământului și animalelor*", ocazie cu care se presupune că aveau loc și alte activități cu caracter ritual, respectiv dansul, imortalizat de meșterii olari³³.

Între fragmentele ceramice de la Scânteia au fost descoperite și două fragmente de vase de tip *kernos*, diferite ca modelare (Pl. II.1–2). Fragmentul din Pl. II.1 (cu angobă alburie și urme vagi de pictură), găsit în perimetrul locuinței 1 amintește de cele de la Ruginoasa-Dealul Drăghici, descoperite în cadrul cercetărilor efectuate de H. Dumitrescu sau a celor recente pe care noi le-am realizat aici³⁴. Este vorba de partea superioară a unui recipient cu mai multe cupe, cu o deschidere medie. Acest tip de *kernos* este asemănător și cu piesele de la Trușeti-*Tuguia* (Pl. III.2), respectiv Cuconeștii Vechi (Pl. III.1), deși cel puțin vasul din Pl. III.2c de la Trușești avea în mijloc un alt picior cu cupă.

Cel de al doilea fragment de la Scânteia (descoperit în S1), Pl. II.2, cu baza circulară și urme de angobă alburie, prezintă analogii cu cel descoperit la Izvoare, în nivel Izvoare II1³⁵ (decorat cu caneluri, alveole și pictură bicromă alb și roșu). Acest tip de *kernos* diferă de cel descoperit la Bod-Priesterhügel (Pl. II.4), care, deși are același fel de bază circulară, este mai jos.

În cadrul culturii Precucuteni, ca și în cultura Cucuteni sunt mai multe variante ale vaselor de tip *kernos*³⁶, dar noi ne-am referit aici strict la piesele cele mai apropiate ca modelare de cele descoperite la Scânteia.

Vasele de tip *kernos* sunt considerate recipiente de cult, de obicei de formă inelară, cărora le sunt atașate vase de dimensiuni mai mici pentru ofrande sau în această categorie intră toate vasele care au atașate cupe. În Grecia antică, astfel de vase au fost folosite inițial pentru ritualuri dedicate zeitelor mame, Rhea și Kybele³⁷. Este posibil să fi fost purtate pe cap în cadrul unor ritualuri, poate în cadrul unor dansuri rituale. Vasele conțineau vegetale, fructe și produse animale, cu rolul de a le consacra zeitelor care guvernau pământul și care îi hrăneau. Sunt informații că aceste recipiente ar fi fost folosite și pentru libații³⁸.

Nu cunoaștem mai multe date referitoare la ritualurile în cadrul cărora vasele tip *kernos* au fost utilizate în Precucuteni și Cucuteni, dar presupunem că ele erau apropiate de cele consemnate în Grecia antică, unde erau folosite în ceremonii legate de divinitățile chtoniene și uraniene. În cadrul acestor ceremonii, ritualuri, vasele de acest tip erau purtate de un preot (*kernophoros*). Această informație sugerează și pentru arealul nostru existența unor astfel de ceremonii și poate a unei caste a preoților/preoteselor.

Ultima categorie de vase de cult la care ne vom referi sunt cele de tip *rhyton*, de la Scânteia provenind două astfel de piese (Pl. III.3–4). Primul *rhyton* este fragmentar (fig. Pl. III.3) și provine din Gr. 1, aflată în apropiere de locuința 1. Realizat din pastă semifină, el are o angobă albicioasă pe care au fost pictate meandre de culoare bordo, bordate cu linii negre. După dimensiunile fragmentului păstrat, *rhyton*-ul avea peste 10 cm lungime. Partea de jos este prevăzută cu un mic orificiu, reprezentând astfel un tip unic în arealul Precucuteni-Cucuteni până acum, dar care corespunde descrierii clasice, adică vas conic, în care se introduc lichide pentru băut sau doar pentru a fi turnate în cadrul unor ceremonii de libație³⁹.

Cel de al doilea *rhyton* (Pl. III.4), este aproape

²⁹ Nițu 1970.

³⁰ Marinescu-Bîlcu 1974, critica unele analogii, considerându-le prea îndepărtate în timp; Garfinkel 2010; 2014.

³¹ Nițu 1967.

³² Garfinkel 2014, 8.

³³ Marinescu-Bîlcu 1974, 177.

³⁴ Lazarovici C.-M., Lazarovici Gh. 2012.

³⁵ Vulpe 1957, fig. 241/3.

³⁶ Ambrojevici 1933, fig. 2/8; Dumitrescu Vl. *et alii* 1954, 372, pl. 93/21, de fapt altar; Petrescu-Dîmbovița *et alii* 1999, fig. 331/2–4; Crișmaru 1977, fig. 43/2, 4; Coman 1980, fig. 103/3; Monah 2012, fig. 244/1; Palaguta 2007, fig. 72/8–8a, machetă de sanctuar; Boghian 2012, include în această categorie și vasele cu două guri; Lazarovici C.-M. 2016, machetă de sanctuar de la Fitionești-Curături.

³⁷ Xanthoudides 1905–1906.

³⁸ Pollitt 1979.

³⁹ Cf. <https://en.wikipedia.org/wiki/Rhyton>

întreg, prezentând o ruptură în partea superioară a gurii. Și el a fost realizat din pastă semifină, cu mici fragmente ceramice pisate în pastă și mai păstrează încă urme dintr-o angobă albicioasă. Partea exterioară a vasului constă din două părți unghiulare unite pe mijloc, în timp ce partea dorsală este plată. Gâtul este marcat printr-o îngustare, iar gura este circulară.

Din cunoștințele noastre, acest tip de vas nu este foarte frecvent în arealul Precucuteni-Cucuteni-Trypillia. Până acum se cunosc puține exemplare din acest tip de vas și ne referim la descoperirile de la Poduri-Dealul Ghindaru (din nivel Precucuteni III)⁴⁰, alături de care mai sunt alte două piese din faza Cucuteni A ce provin de la Trușești-Țuguieța (din L13) și Fitionești-Curături⁴¹. Nici unul din acești *rhyta* nu este perforat în partea de jos, formă recunoscută ca atare și în antichitatea clasică. Vasele respective, în formă clară de corn, prezintă fiecare particularitățile sale. Astfel *rhyton*-ul de la Poduri-Dealul Ghindaru are două tortițe (Pl. IV.1), iar gura largă este ușor reliefată. În ceea ce privește vasul de la Trușești-Țuguieța (Pl. IV.2a), acesta are patru muchii, iar gâtul este marcat printr-o ușoară îngustare, în timp ce gura cilindrică nu este reliefată. Ultimul vas de acest tip, cel de la Fitionești-Curături, în formă de corn larg, are gura ușor răsfrântă (Pl. IV.2b). Nici unul din aceste ultime trei vase nu prezintă decor incizat sau pictat.

Vase de tip *rhyton* sunt cunoscute și în arealul Gumelnița (Pl. IV.3), unele din ele fiind adevărate opere de artă, dar modelarea lor este diferită de a celor din arealul Precucuteni-Cucuteni.

În Grecia vase de tip *rhyton* sunt cunoscute încă din Neoliticul târziu, conform unor publicații recente⁴², dar ele diferă ca formă (Pl. IV.4) de cele din arealul Gumelnița sau Precucuteni-Cucuteni. Vase de tip *rhyton*, similare cu cele din Grecia sunt prezente și în fosta Jugoslavie, în diferite culturi⁴³.

În mileniiile 5 și 4 BC în vestul Anatoliei și în Egeea, vasele conice din marmură de tip *rhyton* reprezintă unul din semnele distinctive, având o valoare socială și simbolică, pe care doar anumiți membri ai comunității și-l puteau permite⁴⁴.

Interesant este că vasele conice din marmură amintite seamănă mai mult ca formă cu cele din arealul Gumelnița și Precucuteni-Cucuteni, la fel ca și altele din Grecia clasică.

Din datele și imaginile prezentate reiese că fiecare civilizație și-a adus propria contribuție la realizarea vaselor de acest tip, iar în acest caz, piesele Precucuteni-Cucuteni nu fac excepție, ele redând mai ales cornul de animal (bovideu?).

În concluzie putem afirma fără să greșim că vasele de cult prezentate în articolul de față atestă o dată în plus măiestria și imaginația meșterilor olari care au creat de fiecare dată piese ceramice excepționale, chiar dacă ele sunt de multe ori fragmentare. De fapt, fragmentarea este interpretată de mulți cercetători (idee pe care o susținem și noi) ca reflectând încetarea funcției piesei respective, la care se adaugă poate și necesitatea folosirii în cadrul diferitor ritualuri religioase a unor lucruri neîncepute, ce nu au fost folosite anterior.

Oricum, apariția vaselor de tip *kernos* și *rhyton* se leagă de mediul sudic, la fel ca și tema dansului. Ele reflectă o dată în plus legăturile comunităților Precucuteni-Cucuteni cu lumea sudică, prin intermediul complexului Gumelnița-Karanovo VI.

BIBLIOGRAFIE

- Catalog 1999
C.-M. Mantu, S. Țurcanu, *Catalog*. In *Scânteia, cercetare arheologică și restaurare*, ed. V. Chirica, Mantu C.-M., S. Țurcanu, Ed. Helios, Iași (1999).
- Cucuteni 1997
D. Monah, F. Monah, C.-M. Mantu, Gh. Dumitroaia, *Cucuteni. The Last Great Chalcolithic Civilization of Europe*, eds. C.-M. Mantu, Gh. Dumitroaia, A. Tsaravopoulos, Ed. Athena Publishing & Printing House, Bucharest (1997).
- Cucuteni 2009
C.-M. Lazarovici, Gh. Lazarovici, S. Țurcanu, *Cucuteni. A Great Civilization of the Prehistoric World*, ed. general, L. Stratulat, Ed. Palatul Culturii, Iași (2009).
- ***
Ambrojevici 1933
C. Ambrojevici, *L'époque néolithique de la Bessarabie du Nord-Ouest*. In *Dacia*, III–IV, 1927–1932 (1933).
- Apostu 2016
A. E. Apostu, *Fitionești-Curături, comuna Fitionești, județul Vrancea*, manuscris pentru Enciclopedia Cucuteni (2016).
- Boghian 2012
D. Boghian, *Unele observații cu privire la vasele*

⁴⁰ D. Monah *et alii* 2003, catalog 106.

⁴¹ Apostu 2016.

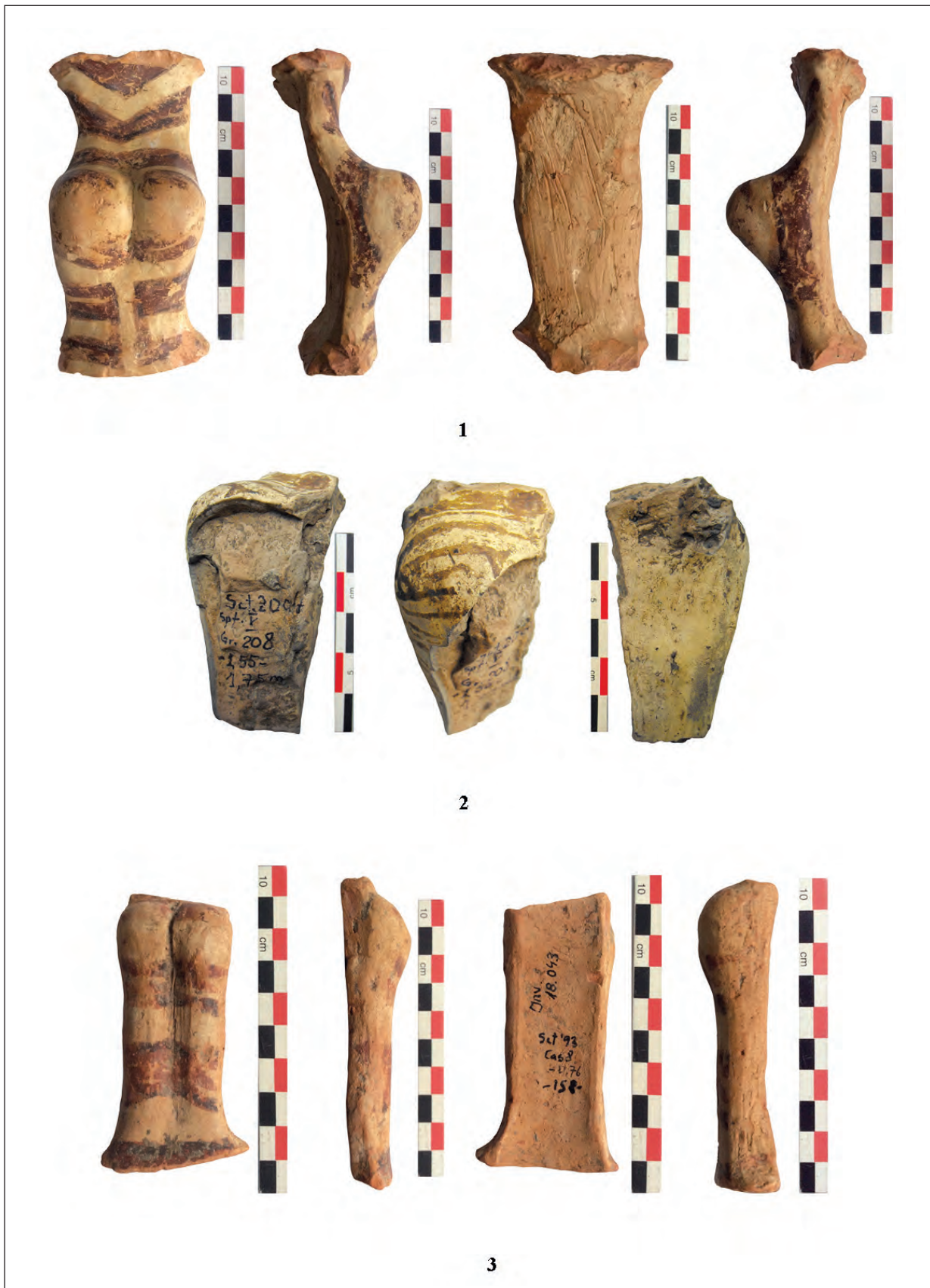
⁴² Mari 2020, 157, fig. 7b.

⁴³ Gimbutas 1989, fig. 186, vas *rhyton* cu labe de urs, cultura Danilo; Naumov 2009, Macedonia, 116, fig. 8.3.4/1, 3–4 și bibl.: fig. 8.3.4/2 consideră că reprezintă oun *rhyton* antropomorf, piesa ilustrată având câte doi săni pe fiecare parte.

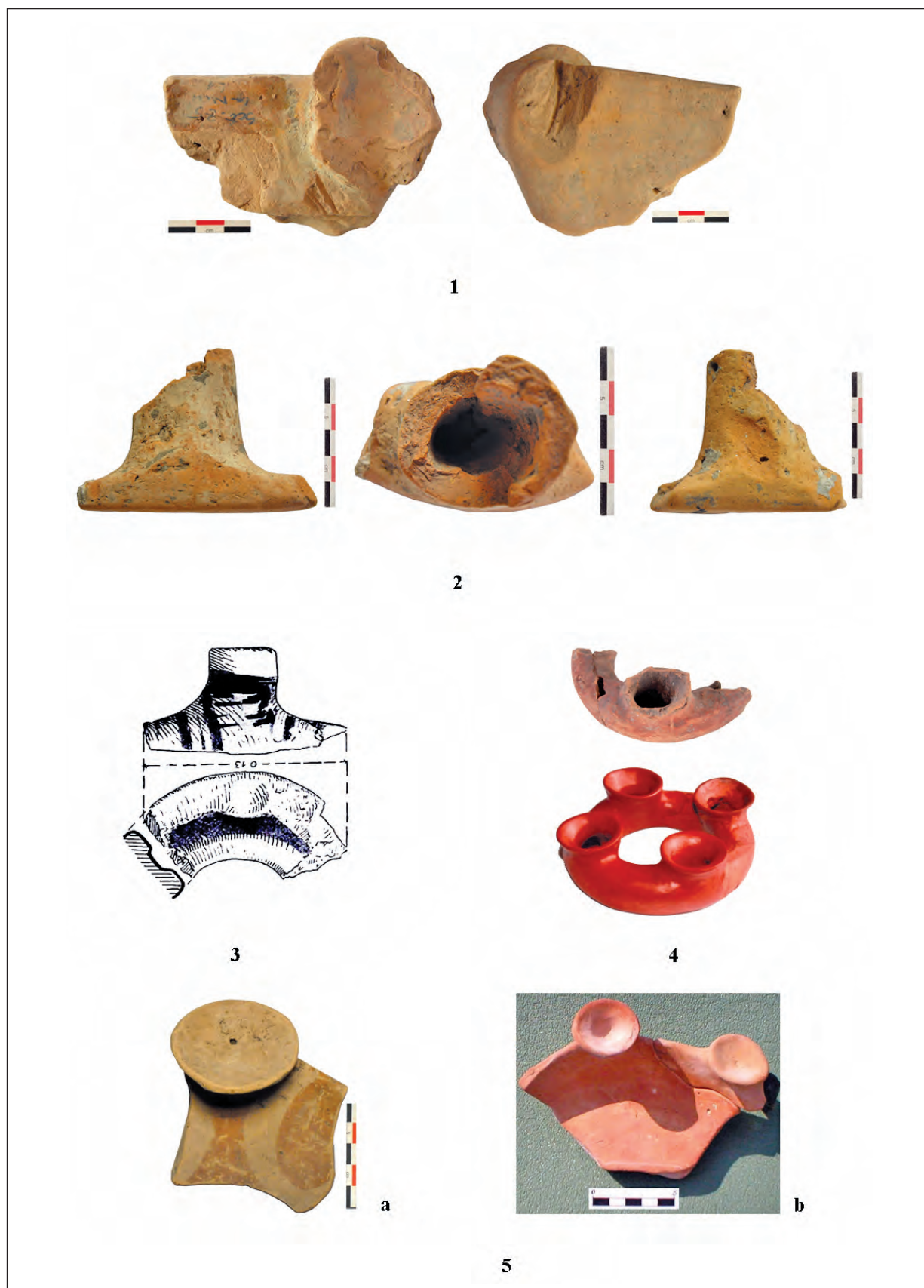
⁴⁴ Takaoglu, Bamyaci 2018, 491, fig. 50.2.

- cucuteniene de tip kernos / pseudo-kernos. In *MemAnt*, XXVIII (2012), 39–64.
- Budano 2019
P. Budano, *The Addaura Cave: Dance and Rite in Mesolithic Sicily*. In *Open Archaeology*, 5 (2019), 586–597.
- Chirica V., Chirica V.-C. 2016
V. Chirica, V.-C. Chirica, *Decouvertes archeologiques concernant les manifestations cultive dans les sanctuaries paléolithique de l'Europe*. In C.-E. Ursu, A. Poruciu, C.-M. Lazarovici (eds.), *Between Earth and Heaven. Symbols and signs. Papers presented at the international symposium From Symbols to signs. Signs, symbols, rituals in sanctuaries, Suceava, Romania, 11–13 September 2015. In memory of Henrieta Todorova*, Etnoreligion Series, II, Muzeul Bucovinei Suceava, Academia Română-Filiala Iași, Institutul de Arheologie, Ed. Karl A. Romstorfer, Suceava (2016), 9–42.
- Coman 1980
G. Coman, *Statornicie, continuitate. Repertoriul arheologic al Județului Vaslui*, Ed. Litera, București, (1980).
- Crîșmaru 1977
A. Crîșmaru, *Drăgușeni. Contribuții la o monografie arheologică*, Botoșani (1977).
- Dumitrescu Vl. et alii 1954
Vl. Dumitrescu, H. Dumitrescu, M. Petrescu-Dîmbovița, N. Gostar, *Hăbășești, monografie arheologică*, Ed. Academiei, București (1954).
- Garfinkel 2003
Y. Garfinkel, *Dancing at the Dawn of Agriculture*, Texas University Press, Austin (2003).
- Garfinkel 2010
Y. Garfinkel, *Dance in Prehistoric Europe*. In *DP*, XXX-VII (2010), 205–214.
- Garfinkel 2014
Y. Garfinkel, *Archaeology of dance*. In K. Soar and C. Aamondt (eds.), *Archaeological Approaches to Dance Performance*, BAR IS 2622 (2014), 5–14.
- Gimbutas 1989
M. Gimbutas, *The Language of the Goddess*, Harper & Bow Publishers, San Francisco (1989).
- Lazarovici C.-M. 2013
C.-M. Lazarovici, *Din nou despre vasele de tip coșuleț*. In G. Bodi, M. Danu, R. Pîrnău (eds.), *De Hominum Primordiis. Studia in honorem Professoris Vasile Chirica*, seria *Scripta archaeologica et historica Dacoromaniae*, Redigit V. Spinei, VII, Ed. Universității Al. I. Cuza, Iași (2013), 127–140.
- Lazarovici C.-M. 2016
C.-M. Lazarovici, *Simboluri și semne*, manuscris pentru Enciclopedia culturii Cucuteni (2016).
- Lazarovici C.-M., Lazarovici Gh. 2012
C.-M. Lazarovici, Gh. Lazarovici, *Ruginoasa-Dealul Drăghici. Monografie arheologică*, BAM XX, Ed. Karl A. Romstorfer, Suceava (2012).
- Gh. Lazarovici, C.-M. Lazarovici 2015
Gh. Lazarovici, C.-M. Lazarovici, *From Symbol to Sign, I Part*. In C.-E. Ursu, A. Poruciu, C.-M. Lazarovici (eds.), *From Symbols to Signs. Papers presented at the international symposium From Symbols to signs, Suceava, Romania, 2–5 september 2014. In Memory of Klaus Schmidt*, Muzeul Bucovinei Suceava, Academia Română-Filiala Iași, Institutul de Arheologie, Institute of Archaeomythology Sebastopol, Etnoreligion Series, I, Ed. Karl A. Romstorfer, Suceava, (2015), 9–106.
- Lazarovici Gh. 2021
Gh. Lazarovici, *Zorlențu Mare, monografie arheologică*, manuscris 2021.
- Mantu 1994
C.-M. Mantu, *Plastica zoomorfă din așezarea Cucuteni A3 de la Scânteia*. In *ArhMold*, XVII (1994), 161–168.
- Mantu, Țurcanu 1999
C.-M. Mantu, S. Țurcanu, S., *Scânteia. Cercetare arheologică și restaurare*, eds. Chirica, V., Mantu, C.-M., Țurcanu, S., Ed. Helios, Iași (1999).
- Mari 2020
Al. Mari, *From Mount Aigaleo to Mount Penteli: New Prehistoric Finds from Attic Caves*. In N. Papadimitriou, J. C. Wright, S. Fachard, N. Polychronakou-Sgouritsa, E. Andrikou (eds.), *Athens and Attica in Prehistory: Proceedings of the International Conference Athens, 27–31 May 2015*, Archaeopress, Oxford (2020), 151–162.
- Marinescu-Bîlcu 1974
S. Marinescu-Bîlcu, "Dansul ritual" în reprezentările plastice neo-eneolitice din Moldova. In *SCIVA*, 25, 2 (1974), 167–179.
- Marinescu-Bîlcu, Bolomey 2000
S. Marinescu-Bîlcu, Al. Bolomey, *Drăgușeni. A Cucutenian Community*, Ed. Enciclopedică, București (2000).
- Monah 2012
D. Monah, *Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni-Trypillia*, BMA, XXVII, ediția a doua, revăzută și adăugită, Piatra Neamț (2012).
- Monah D. et alii 2003
D. Monah, Gh. Dumitroaia, F. Monah, C. Preoteasa, R. Munteanu, D. Nicola, *Poduri – Dealul Ghindaru. O Troie în Subcarpații Moldovei*, Piatra Neamț (2003).
- Nițu 1967
A. Nițu, *Reprezentari antropomorfe în decorul plastic al ceramicii de stil Cucuteni A*. In *SCIV*, 19, 4 (1967), 549–561.

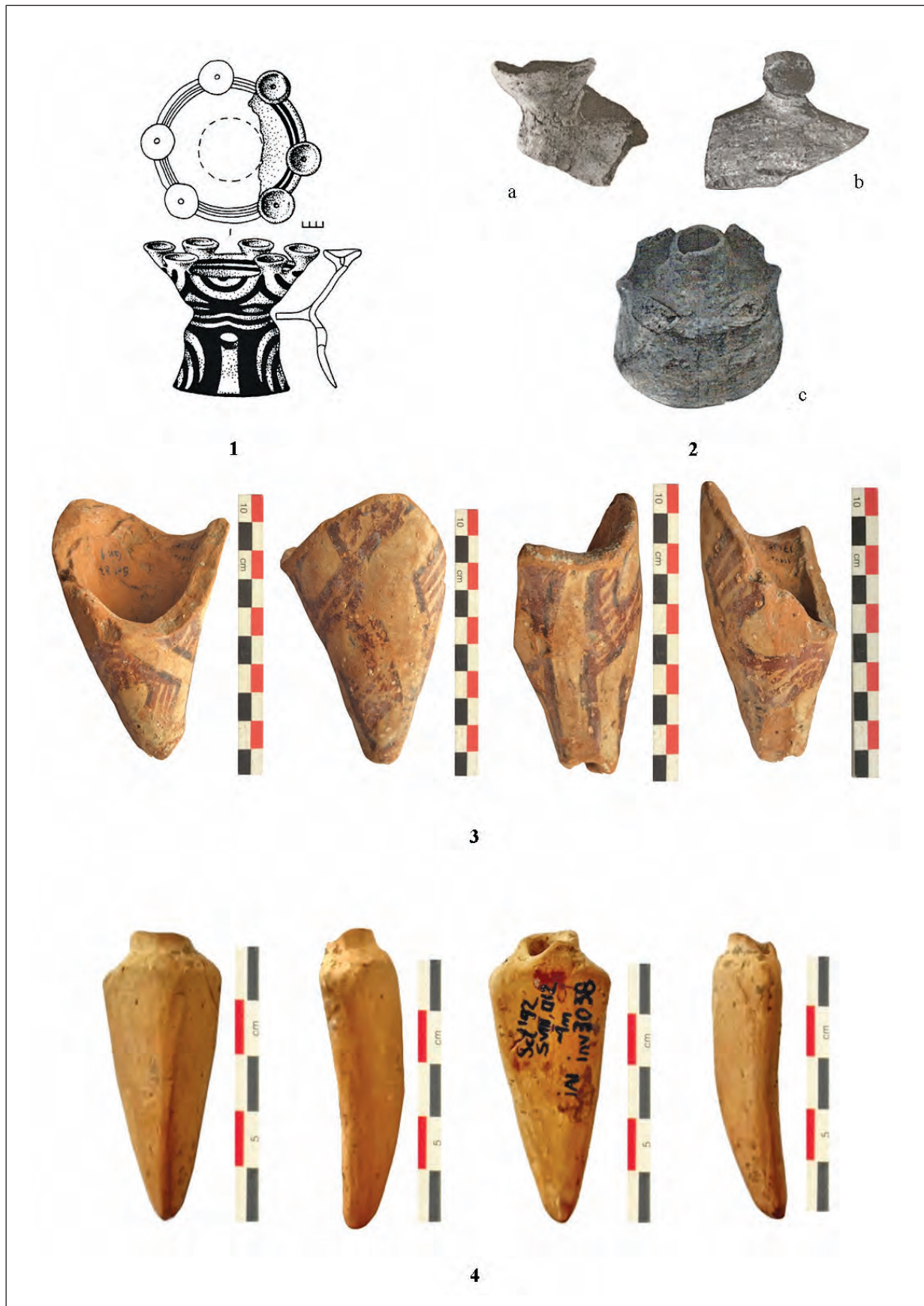
- Nițu 1970
A. Nițu, *Reprezentările feminine dorsale pe ceramica Neo-Eneolitică Carpato-Balcanică*. In *MemAnt*, 2 (1970), 75–99.
- Naumov 2009
G. Naumov, *Neolithic visual culture and rituals*. In G. Naumov, Lj. Fidanoski, I. Toleski, A. Ivkowska, *Neolithic communities in the Republic of Macedonia*, Editoria di libri Dante, Skopje (2009), 87–131.
- Palaguta 2007
I. Palaguta, *Tripolye culture during the beginning of the Middle Period (BI). The relative chronology and local grouping of sites*, BAR International Series 1666 (2007).
- Petrescu-Dîmbovița *et al.* 1999
M. Petrescu-Dîmbovița, M. Florescu, A. C. Florescu, *Trușești, monografie arheologică*, Ed. Academiei Române, București-Iași (1999).
- Pollitt 1979
J. J. Pollitt, *Kernoi from the Athenian Agora*. In *Hesperia*, 48, 3 (1979), 205–233, pl. 65–72.
- Sorochin 2002
V. Sorochin, *Aspectul regional cucutenian Drăgușeni-Jura*, BMA XI, Piatra Neamț (2002).
- Vulpe 1957
R. Vulpe, *Izvoare. Săpăturile din 1936–1948*, București (1957).
- Xanthoudides 1905–1906
S. Xanthoudides, *Cretan kernoi*. In *The Annual of the British School at Athens*, XII (1905–1906), 9–23.
- Takaoglu, Bamyacı 2018
T. Takaoglu, O. Bamyacı, *On marble, conical rhyta: New evidence from Yeşiltepe in the West Anatolian hinterland*. In S. Dietz, F. Mavridis, Ž. Takaoglu (eds.), *Communities in Transition. The Circum-Aegean area during the 5th and 4th Millennia BC*, Oxbow, Oxford (2018), 491–498.

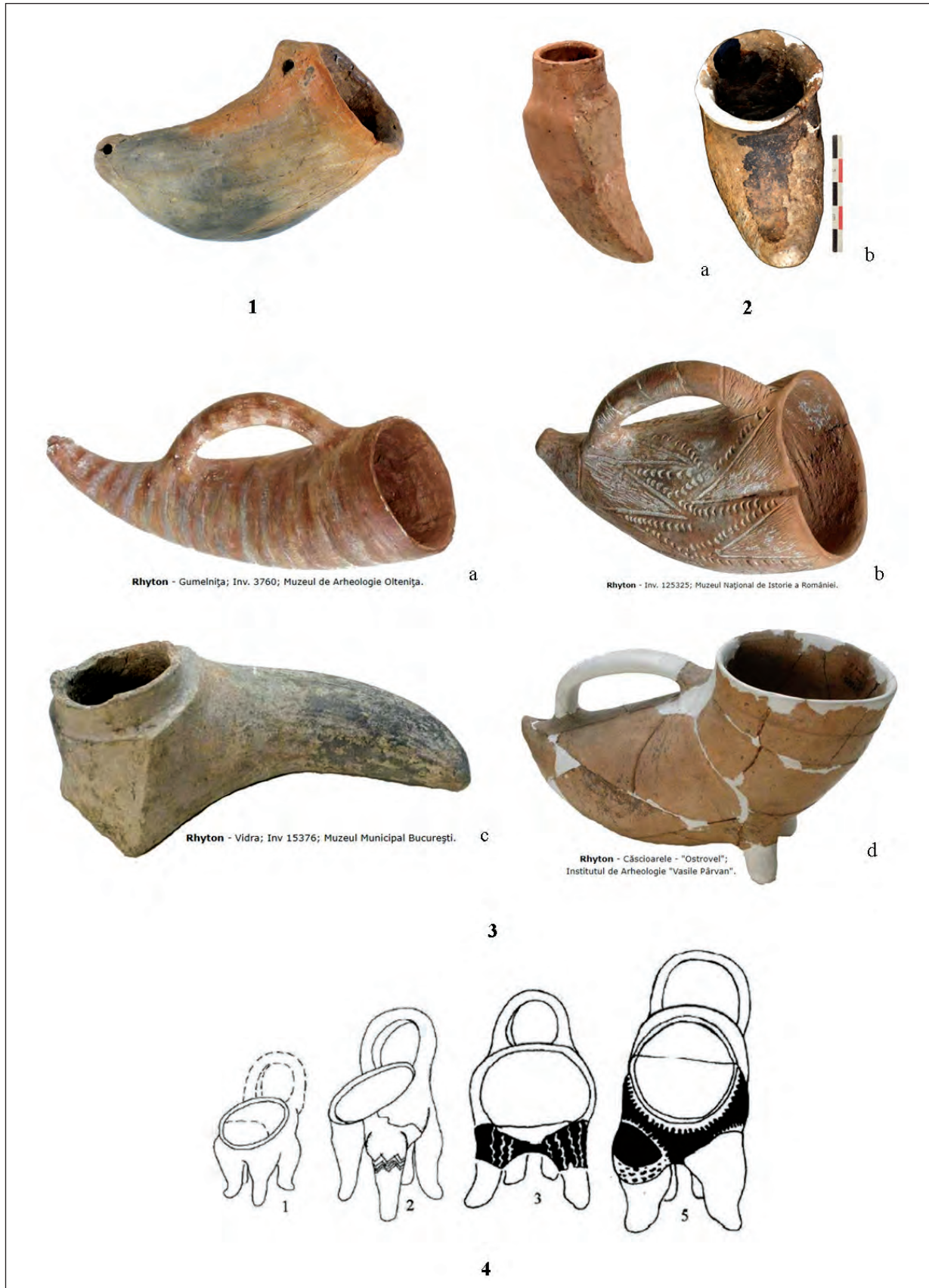
Pl.I. 1. Scânteia, fragment dintr-un suport antropomorf de tip horă, Gr. 63/1993, -0,95 m, inv. Institutul de Arheologie Iași (IAI) 3030, L = 16,2 cm, LA = 8 cm (Bibl.: Mantu, Țurcanu 1999, nr. 183); **2.** Scânteia, fragment dintr-un suport antropomorf de tip horă, Gr. 208, Spf. V/2004, -1,55-1,75 m. H = 7 cm; LA = 4 cm (Inedit); **3.** Scânteia, fragment dintr-un suport antropomorf de tip horă, Cas. 8/1993, -0,76 m, nr. 158, inv. Muzeul de Istorie al Moldovei (MIMIS) 18043. H = 8 cm, LA = 3 cm (Bibl.: Mantu, Țurcanu 1999, nr. 184).

Pl. II. 1. Scânteia, fragment dintr-un vas de tip kernos, L1/1985. L = 8,5 cm, LA = 6cm (Inedit); **2.** Scânteia, fragment din baza unui vas de tip kernos, SI/1985, metrul 35, 0,10-0,45 m. L = 6,8 cm, LA = 3,2 cm, H = 5 cm. Inv. IAI 2305 (Inedit); **3.** Izvoare, fragment din baza unui vas de tip kernos, apud Vulpe 1957, fig. 241/3; **4.** Bod-Priesterhügel, vas tip kernos, înainte și după ce a fost reîntregit (colecția Muzeului Județean de Istorie Brașov); **5. a-b.** Ruginoasa, fragmente de vase de tip kernos (apud Lazarovici C.-M., Lazarovici Gh. 2012, Fig. VIII. 94-95)

Pl. III. 1. Cuconeștii Vechi (apud Sorochin 2002, fig. 73/1); 2. a-c. Trușești-Țuguieța, fragmente din mai multe vase tip kernos (apud Petrescu-Dîmbovița et alii 1999, fig. 331/2-4); 3. Scânteia, vas de tip rhyton, fragmentar, Gr. 1/1987, inv. MIMIS 17135. L = 8,1 cm, LA = 5 cm (Bibl.: Mantu 1994, p. 165, fig. 4/7; Mantu, Țurcanu 1999, nr. 250); 4. Scânteia, vas de tip rhyton, fragmentar, Strat, inv. IAI 3038. L = 5,6 cm; LA = 2,2 cm (Bibl.: Mantu, Țurcanu 1999, nr. 249)

Pl. IV. 1. Poduri-Dealul Ghindaru, Precucuteni III, vas tip rhyton, H = 6,6 cm; D mare = 3 cm (apud D. Monah et alii 2003, catalog 106); **2.** Vase de tip rhyton: a. Trușești-Țuguieța, L13 (apud Cucuteni 2009, catalog 114, H = 14,5 cm; LA = 3,6 cm); b. Fitionești-Curături (apud Apostu 2016); **3.** Vase de tip rhyton din arealul Gumelnița: a. Gumelnița; b. neprecizat; c. Vidra; d. Căscioarele –Ostrovel (apud <http://www.cimec.ro/Arheologie/gumelnita/foto/3/1/ip/image4.htm>); **4.** Vase de tip rhyton din Grecia (apud Mari 2020, fig. 2: 1-2, Corint; 3, Peștera Franchti; 5, Tsangli).